

О.Р. Михайлишин*

НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ ПРОФЕСІЙНОСТІ СЛІДЧОГО ЯК ПРИЧИНА СЛІДЧИХ ПОМИЛОК

Говорячи про проблеми якості досудового розслідування, неможливо не зачепити тему факторів, що впливають на рівень розкриття злочинів. Учені-криміналісти, що розглядали цю проблему, розподіляють причини, які впливають на розкриття злочинів, на дві групи. Так В.П. Бахін в одну з них виділяє фактори, що ускладнюють пізнання події і встановлення злочинця, а в іншу — помилки, що допущені при розслідуванні органами дізнання і слідства¹. В.П. Лавров вказує на наявність об'єктивних обставин, що ускладнюють розслідування, ускладнюють встановлення винних осіб, та недоліків і помилок, допущених в процесі дізнання, слідства та в ході оперативно-розшукових заходів², А.Р. Ратінов поділяє їх на: об'єктивні, що пов'язані з особливостями конкретного злочину, і суб'єктивні, що є наслідком недоліків проведеного розслідування³.

Таким чином, слідчі помилки є фактором, що впливає на рівень розкриття злочинів. Що ж є причинами самих слідчих помилок?

Зрозуміло, що практично неможливо навести вичерпний перелік причин слідчих помилок, внаслідок чого вчені неодноразово робили спробу класифікувати причини слідчих помилок. Поширеною у науковій літературі є точка зору щодо поділу причин слідчих помилок на три рівні:

- 1) безпосередні причини, що характеризують недоліки у розслідуванні конкретних справ;
- 2) причини слідчих помилок, пов'язані з діяльністю слідчого: з особою слідчого та умовами, в яких здійснюється вказана діяльність;
- 3) фактори, що обумовлюють причини першого і другого рівнів⁴.

Такий поділ, звичайно, дозволяє глибоко їх дослідити і науково обґрунтувати рекомендації щодо нейтралізації дії вказаних причин. Однак викликає деякі заперечення виникають при включенні до причин першого рівня "не проведення чи неналежне проведення слідчих чи інших процесуальних дій"⁵ тощо, оскільки дані діяння є не чим іншим як власне слідчою помилкою, а не її причиною. Хоча вчинення такої помилки при невчасному її виявленні може спричинити появу інших помилок.

Отож, всю сукупність причин помилок "другого рівня" при прийнятті слідчим процесуальних рішень при розслідуванні кримінальної справи можна поділити на дві великі групи: об'єктивні і суб'єктивні. Серед суб'єктивних причин важливу роль відіграє рівень професійності слідчого.

Під професіоналізмом розуміють оволодіння основами та глибинами якої-небудь професії. Професія — сталий і відносно широкий рід трудової діяльності, що вимагає певних знань і трудових навичок і є джерелом існування.⁶

© Михайлишин О.Р., 2006

* аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

¹ Советская криминалистика: Методика расследования отдельных видов преступлений / Лисиченко В.К., Гончаренко В.И., Салтевский М.В. и др. — К.: Вища шк. Головное изд-во, 1988. — С. 392.

² Лавров В.П. Особенности расследования нераскрытых преступлений прошлых лет: Учебное пособие. — М.: Высш. шк. МВД СССР, Научно-исслед. и ред. отдел, 1972. — С. 5.

³ Криминалистика / Учебник: В 2-х т. / Под ред. Р.С. Белкина и Г.Г. Зуйкова. — М.: Высш. шк. МВД СССР, Научно-исслед. и ред. отдел. — Т. 2, 1970. — С. 461.

⁴ Соловьев А.Б. Причины следственных ошибок // Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве: Сб. науч. трудов. — М., 1999. — С. 29-36; Характер, причины и способы устранения ошибок в стадии предварительного следствия. Методич. пособие. — М., 1990. — С. 10-15; Назаров А.Д. Влияние следственных ошибок на ошибки суда. — СПб., 2003. — С. 118-132.

⁵ Назаров А.Д. Цит. праця. — С. 121.

⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В.Г. Бусел. — К., 2004. — С. 995.

Зважаючи на комплексність поняття, при дослідженні впливу рівня професійності слідчого на вчинення ним слідчих помилок, розглядатимемо такі аспекти даного поняття:

- 1) набуття професійного рівня;
- 2) безпосередня професійна діяльність;
- 3) особистісний, психологічний аспект.

На думку Г.С. Гусева, “джерела непрофесіоналізму зароджуються в стінах навчальних закладів”⁷. Як зауважує ряд учених, що займалися проблемами підготовки кадрів, існують недоліки, які властиві навчальним закладам у цілому. Серед цих недоліків відзначають:

- 1) принцип “валового” навчання визначає орієнтацію на “середнього” учня, що не дозволяє повною мірою розвинути творчі здібності і вводить у слідчу роботу людей, що не мають до неї ні здібностей, ні бажання;
- 2) слабка практична спрямованість навчання. “...правові знання є компонентом професійно-правової культури, що змінюється, рівень яких повинен цілком відповідати тій або іншій діяльності працівника, тому що знання — не самоціль, вони потрібні для того, щоб, користуючись ними, він умів вирішувати задачі, поставлені життям”⁸;
- 3) інертність освіти, що полягає в утриманні відповідного статус-кво, орієнтації тільки на традиційні напрацювання при відсутності прогнозування майбутніх потреб практики у фахівцях з визначеними знаннями, уміннями і навичками.

Зваживши на вищенаведене, слід зазначити, що в разі набуття вищенаведеними ознаками тенденційності, такий стан речей не може не позначитися на базовому рівні професійності слідчого.

Аналіз же стану злочинності свідчить, що, незважаючи на традиційно високі вимоги до підготовки кадрів правоохоронних органів, вони (вимоги) тепер істотно вирости, змінилися і обумовлені якісно новим станом злочинності.

При безпосередній професійній діяльності на рівень професійності слідчого мають вплив такі фактори як набуття слідчим особистого позитивного досвіду, запозичення позитивного досвіду у співробітників, належний рівень інформаційного забезпечення, умови роботи слідчого. Негативними факторами, що можуть суттєво знизити рівень професіоналізму є небажання виконувати покладені на особу посадові обов’язки або відсутність зацікавленості у результатах слідчих дій, повна або часткова відсутність можливості виконання обов’язків, кількісний брак кадрів, що мають проводити розслідування злочинів, відсутність необхідних для розслідування матеріально-технічних засобів; відсутність або недостатність розвитку навичок і умінь слідчої діяльності; невідповідність якостей особистості, що проводить розслідування, з якостями, які для цього необхідні.

Проблема кількісного браку кадрів поглиблюється плінністю кадрів, що робить значний розрив у “поколіннях” слідчих працівників і утруднює передання позитивного досвіду молодим працівникам.

Кримінологи відзначають, що правоохоронна система України працює зараз не тільки в умовах надзвичайних перевантажень, інтенсивного відтоку кваліфікованих кадрів, труднощів у співробітництві з громадськістю, а також в обстановці активної протидії з боку організованої злочинності у взаємодії з корупцією аж до законодавчого рівня.

Пріоритет формально-статистичного підходу в оцінці діяльності правоохоронних органів також не сприяє ефективності слідчої практики і відображається на діяльності по підготовці

⁷ Гусев Г.С. Проблемы подготовки кадров для правоохранительной системы // Юридическое образование — важное условие формирования гражданского общества и правового государства в России. Материалы всероссийской научно-практической конференции, посв. 50-летию высшего юридического образования в Респ. Башкортостан. Сборник. — Уфа: Изд. Башкирского ун-та, 2001. — С. 136.

⁸ Там само.

слідчих. Даний підхід не враховує якість рішень, що приймаються слідчими, інтенсивності роботи кожного, раціональності і ефективності дій та інших важливих показників. Дане положення призводить до звітів про розкриття дрібних злочинних угруповань як про активну боротьбу з організованою злочинністю, у наданні “конкретних результатів” розкриття бойовиків-виконавців за фактами окремих злочинів замість кропіткої і тривалої роботи з виявлення організованих злочинних співтовариств та інший формалізм у розкритті та розслідуванні злочинів. Домінування формально-кількісних показників в оцінці роботи слідчих і оперативних працівників призводить до того, що ці показники з простих способів оцінки обертаються в головну мету слідчої діяльності, що абсолютно неприпустимо, і тому є безліч прикладів на практиці. Це ускладнює, заплутує правдиву аналітичну роботу з оцінки позитивного і негативного досвіду, прогнозування необхідних реформ і заходів, у тому числі і щодо підготовки необхідних фахівців.

Говорячи про особистісний, психологічний аспект професійності слідчого, необхідно, перш за все, зупинитись на питанні професійної правосвідомості слідчого.

Професійна правосвідомість слідчого — це його ставлення до закону, що базується на його знанні матеріального і процесуального права, визнання ним законодавчих положень як обов'язкової умови діяльності⁹. Вона дозволяє слідчому зрозуміти суть і значення кожного окремого доказу, визначити його належність до справи, достовірність і доказову силу, дістати висновки про те, який факт і наскільки точно встановлює чи спростовує той чи інший доказ, яке значення для справи має вся сукупність зібраних доказів, тобто чи дає вона підставу зробити обґрунтовані і достовірні висновки про доказаність чи недоказаність пред'явленого обвинувачення або невинності обвинуваченого.

Професійна правосвідомість суттєво впливає на систему правових знань та оцінок слідчого, на його настрій, почуття тощо, на вироблення категоричного висновку, що виключає будь-який сумнів стосовно доказаності фактичних обставин, які встановлюються відповідним процесуальним актом.

Усі фактичні дані, що мають істотне значення для справи стають важливими лише у світлі правосвідомості суб'єктів доказування, у тому числі й слідчого у процесі досудового розслідування, що певним чином впливає на формування його внутрішнього переконання. За своєю сутністю правосвідомість судді, прокурора, слідчого й особи, яка провадить дізнання, має бути професійною.

Крім професійної правосвідомості, на рівень професійності мають вплив і певні психологічні характеристики особи, уповноваженої на проведення розслідування. У випадку, коли психологічні характеристики особи йдуть урозріз із необхідними вимогами до особи, що здійснює розслідування, це не лише не сприяє, а й перешкоджає підвищенню рівня професійності слідчого.

Крім того, слідча діяльність у цілому та більшість ситуацій розслідування злочинів завжди були психологічно напруженими. До груп психогенних факторів, що діють на слідчого під час виконання професійних дій можна віднести: множинність і різноманітність операцій, що одночасно виконуються (дотримання всіх елементів процесуальної процедури слідчої дії, забезпечення виконання намченої програми, контроль над поведінкою учасників слідчої дії, повноцінне використання криміналістичних технічних засобів фіксації ходу і результатів проведеної дії і т.д.); дефіцит часу на ухвалення рішення; раптовість виникнення екстремальної ситуації; психотравмуючі видовища, звуки, запахи (трупи, кров, тілесні ушкодження, страждання людей і т.п.); моральний, психологічний тиск та інші форми протидії з боку правопорушників (іноді з боку потерпілих); відповідальність за прийняті рішення в справі, особливо в ситуаціях тактичного ризику, переживання неможливості досягнення цілей розслідування внаслідок об'єктивних

⁹ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник / Под ред. П.Л. Лупинской. – М. Юристъ, 2001. — С. 87.

перешкод; конфлікт як результат напруженості, що виникає під час нагромадження протиріч у справі, страх перед можливим осудом із боку колег та інших громадян; психічна і фізична стомленість, іноді, навіть, виснаженість і т.д.¹⁰

Зважаючи на вищенаведене, при підборі кадрів на заміщення посад слідчих повинні враховуватися психологічні характеристики особи. Психологічна оцінка правників може бути використана для вирішення широкого кола завдань з удосконалення кадрової політики в органах прокуратури та МВС України.

Підсумовуючи, необхідно зауважити, що незважаючи на те, що низький рівень професійності слідчого належить до суб'єктивних причин слідчих помилок, низка об'єктивних факторів може сприяти або перешкоджати його підвищенню. Тому розробка заходів із підвищення рівня професійності серед слідчих, у чому числі і з врахуванням психологічного аспекту, допоможе значно скоротити кількість слідчих помилок при проведенні розслідування.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального процесу
та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 3 від 11 жовтня 2005 року)*

¹⁰ Алексеев О.О. Оптимізація криміналістичної підготовки слідчих в системі МВС України: Дис. ...к.ю.н. — К., 2004. — С. 136.